

nak a közölt irodalomból, mint N. Bartha Károly, aki maga is a Csüry-iskolához tartozó nyelvjárás-kutató volt, 1919-1950 között a debreceni református tanítóképző tanára és egy időben a debreceni egyetem magántanára. Publikációi közül elegendő itt a következőket említeni: *A debreceni fésűsmesterség*. Debrecen, 1929; *A debreceni gubacsapó céh*. Debrecen, 1939; *A néhai debreceni gombkötők. Eszközrajzok*. A Déri Múzeum Évkönyve, 52. (1971) pp. 253-282; *A Debreceni Vadásztársulat története, 1873-1933*. Debrecen, 1933. A későbbi szerzők és mesterség-tanulmányok közül említhető pl. Béres András: *Adatok a debreceni gubásmesterséghez*. A Déri Múzeum Évkönyve 1958-59. pp. 145-156; Szabadfalvi József: *Mézeskalácsosság Debrecenben*. Debrecen, 1986; Varga Gyula: *Debreceni szíjgyártók*. Debrecen, 1986.

A szíjgyártó mesterség néprajzi dokumentálásnak jelentőségét a debreceni fogatok, a debreceni szekerek, kocsik, talyigák és a velük történő közlekedés, szállítás, sőt a nagy távolságokra történő áruszállítás nem csupán Magyarországon és Erdélyben, de külföldön is erősítették Debrecen hírét, nevét. Ezért is kell hiányolnunk a könyv irodalmi apparátusából olyan munkákat, mint Herman Ottó: *Debreceni lófogatok*. Budapest, 1910. és Ecsedi István azt kiegészítő és részben korrigáló közleményét (*A debreceni fogatok*. Néprajzi Értesítő XII (1911). pp. 36-51). A tárgykör jelentőségét igazolja Balogh István mindkét elődjénél alaposabb, három részben közölt tanulmánya, *A lófogatok Debrecenben a XVIII-XIX. században*. Ethnographia 1965. LXXVI. pp. 151-196, uo. 1966. LXXVII. pp. 74-92. és pp. 229-253. A ruházati iparokhoz is csatlakoznak olyan jeles publikációk, mint Ecsedi István: *A hortobágyi pásztorviselet*. Néprajzi Értesítő XV. (1914) pp. 21-56. és az újabbak közül V. Szathmáry Ibolya: *A debreceni és hajdúsági (színes) himzésű női kisbundák* címen megjelent tanulmánya (A Déri Múzeum Évkönyve 1981. pp. 311-351), melyeknek a kötet irodalomjegyzékében lenne a helyük. Ez utóbbi sajnos a Magyar Néprajz III. Kézművesség c. kötet kiváló szerzőjének, Kresz Máriának a figyelmét is elkerülte, mintegy bizonyosságául annak, hogy az emberi munka sohasem hibátlan.

Hosszan lehetne sorolni még a debreceni civis élet lexikonának eredményeit (és hiányait), ha nem szabnának határt a terjedelmi korlátok. Mint minden nagyszabású munkának, Kálnásy Árpád művének is vannak kisebb-nagyobb hiányai, amit csak azért emlegetünk, hogy az olvasót további olvasásra, tájékozódásra biztassuk, a Szerzőt pedig támogassuk további munkálkodásában, egy esetleges második, bővített kiadás előkészítésében.

Kontra Miklós: Felelős nyelvészet. Gondolat Kiadó, Budapest, 2019. 263 p.

Paládi-Kovács Attila

A nyelvtudomány hasznát szükségtelen egy néprajzi folyóiratban emlegetni. Azonban a nyelvészet felelősségének kérdése még a szak berkein belül is ritkán merül fel. „A nyelvi ügyek mindenki ügyei, nemcsak a nyelvészeké, mivel a nyelvi manipulációk napjainkban a társadalmi kontroll legpusztítóbb formái, s így vagy úgy mindenkit érintenek, minden magyart is” – olvashatjuk a kötet hátsó borítóján. Egyetértünk a szerzővel: anyanyelvünk ügyei bennünket, etnográfusokat, folkloristákat is érintenek. Jól tudjuk, hogy a „nyelvi manipuláció” jelen volt a pártállami idők sajtójában, politikai kommunikációjában is, de az újságolvasók kisebb-nagyobb hányada tudott a sorok között olvasni. Elég sokan tájékozódtak a külföldről magyar nyelven sugárzott rádióhírekből. Hazánkban a média hatalma, a kommunikáció „művészete” aztán az utóbbi évtizedekben mutatkozott meg teljes vérteztében. Különösen akkor, amikor nemcsak az állítás, de már a feltett kérdés is hamis.

A kötet szerzője – noha egyetemi diplomáját a debreceni egyetemen angol-, illetve orosz nyelv- és irodalom szakos tanárként szerezte – elsősorban a magyar nyelv tudósa. Hosszú időn át vezet-

te az Élőnyelvi Osztályt az MTA Nyelvtudományi Intézetében (1985-2010), tanított a Szegedi Tudományegyetemen (1991-2015), s egy ideje a Károli Gáspár Református Egyetem professzora. 1998 óta szerkeszti *A magyar nyelv a Kárpát-medencében a XX. század végén* című könyvsorozatot, szakmailag támogatja, menedzseli a szomszédos országokban folyó, az élő magyar nyelvállapot rögzítésére irányuló terepkutatást. Neki és a „Termini” Magyar Nyelvi Kutatóhálózat néven működő kollektívának köszönhetjük e kutatások összehangolását, magas szakmai színvonalát. Szerkesztője és nagyrészt szerkesztője volt a *Nyelv és társadalom a rendszerváltás kori Magyarországon* című kötetnek (2002), a hazai szociolingvisztika kiemelkedő alapművének. (Magyar és angol nyelven megjelent köteteinek további sorolására itt sajnos nincs terünk.)

Legújabb gyűjteményes kötete az 2010-2019 között megjelent és a címben megjelölt témához sorolható írásából állt össze. Vannak közöttük szakfolyóiratban megjelent kiadás, filológiai alapon megtámogatott tanulmányok, s akadnak néhány oldalas, hetilapban közölt állásfoglalások, hozzászólások is. Némely cikkét a Szerző 2019-ben - a kötet összerendezése, szerkesztése során - „Kiegészítés”-sel toldotta meg, melyben reagál az eredeti megjelenést követő újabb fejleményekre. Ilyenformán az olvasó máris megtudhatja, változott-e valami a SZTAKI honlapján online elérhető angol-magyar és magyar-angol szótár ügyében, s milyen dezinformációkat tartalmaznak olyan szótárak, mint pl. a *Magyar szókincstár*, meg a 2006-ban megjelent *Etimológiai szótár* (pp. 200-202). A szótárkészítők és kiadók felelősségét bemutató példái a nem-céhbeli olvasót is arra figyelmeztetik, hogy nem bízhatnak vakon olyan szótárak adataiban, amelyekben előfordulhat, hogy a *Manchester* szó kiejtését [ˈlivəpuːl]-nak adják meg. A kötet írásainak többsége először Budapesten, másik része a szomszédos országok városaiban (Kolozsvár, Újvidék, Nyitra, Somorja, Lendva) jelentek meg. Összegyűjtésüket és kötetbe rendezett kiadásokat ez a tény is erősen indokolja.

A kötet írásait a szerző az eligazító bevezetőt követő öt nagyobb blokkba rendezte. A hivatkozások feloldását a kötet végén elhelyezett összevont bibliográfia, a szövegekben történő keresést pedig egy névmutató és egy tárgymutató könnyíti meg. A tematikus blokkok közül az *Oktatás* címet viselő írások csoportja a leghangsúlyosabb, mind a dolgozatok számát, mind azok terjedelmét, jegyzetelését, szemléltető ábrákkal való ellátottságát tekintve. A blokk rövid címe nem fejezi ki kellően, hogy döntően az iskolákról, a nyelvi asszimiláció szolgálatába állított kisebbségi oktatásról, valamint az egyetemekről, azon belül a hazai angol-tanárok képzésének gyakori változásairól közöl mellbevágó adatokat, mondja el saját markáns véleményét az itt olvasható tanulmányokban. Egyik-másik írásnak már a címadása is szándékoltan provokatív. *Az oktatás, mint emberiség elleni bűntett címen* 2011-ben közölt írása eredetileg egy angol nyelvű kötet ismertetése, melynek címében olvasható a „nyelvi genocídium” kifejezés. Igazából a világ kisebbségi nyelveinek fennmaradásáért emelnek szót a könyv szerzői, mely az Őshonos Népek Jogainak Kutató Központja (Norvégia) támogatásával készült és jelent meg. Sok-sok példát említenek a világ különböző államainak az őshonos kisebbségek nyelvét elorvasztó asszimilációs iskolapolitikájáról. Ezek között áll a lapp (*számi*) nyelvet felszámoló korábbi norvég és finn iskolapolitika példája, ami szerencsére kedvezően változott az utóbbi évtizedekben. A kis finn-ugor népek és nyelvek többsége (inkeri, karjalai, liv, vót, vepsze, vogul, osztják) az áldozatok közé tartozik, s ez közvetve ránk is tartozik. (Juha Janhunen finn nyelvész, az MTA tiszteleti tagja, közelről ismerte azt az idős jenyiszjei osztják (*ket*) asszonyt, aki még őrizte, beszélte ősei anyanyelvét, de az 1990-es években ő is elhunyt.) Kontra Miklós kiegészítő megjegyzésében (pp. 28-29) a nyelvi genocídium hazai eseteként említi a KSH legutóbbi népszámlálásában szereplő, összevontan említett cigány (*romani*) és a *beás* cigány (valójában archaikus román dialektus) esetét.

A következő, a *Nyelvi diszkrimináció* című blokkban a hazai cigányság nyelvi jogainak sérelme mellett, hosszabban szól a magyar nyelvjárások sérelmére történő standardizálásról, a tájszókkal, regionálisan jellemző hangzókkal, képzőkkel élő vidéki tanulók iskolai megszegyenítéséről, a köznyelv felsőbbiségét támogató nézetekről. Ennek a tanulmánynak a címe is mellbevágóan provokatív: *Hogyan lehet, hogy az Akadémiától a kocsmárosokig mindenki támogatja a magyarok magyarok általi nyelvi diszkriminációját?* A köznyelvűsödés spontán folyamata régtől folyik a különböző nyelvjárást beszélő katonák között a laktanyákban, meg a kollégiumokban, diákothonokban élő egyetemi hallgatók körében. Debreceni egyetemista korunkban engem is ugrattak palóc, barkó tájszavaimért, viszonzásul mi az „alföldiekkel” együtt csipkedtük somogyi szobatársunkat a *Kapozsvár; Vazs megye, Vazsvár* stb. szavakkal, csepregi (Vas m.) barátunkat pedig a nyílt *e*-hang *a*-ba hajló ejtésével. A dolgozatból kiderül, hogy korunk nyelvészeiből többnyire hiányzik az az empátia, amivel Révai Miklós kezelte az 1797-ben Esztergomban tanuló, palócosan beszélő Szeder Fábiánt. Bölcs tudós tanárára Szeder 1835-ben így emlékezett vissza: „...*le is irt sok szavat és szóejtést utánam, és gyakorta intett, hogy becsben tartsam a Palótz magyarságot*”.

Közérdekű problematikát tárgyal a következő két blokk is: egyik a hazai nyelvpolitika anomáliáit, másik a nyelvészeti hangarchiválás elmaradottságát taglalja. A *Budapesti Szociolingvisztikai Interjú* (BUSZI) munkálatait 1985-2010 között irányító személyként Kontra Miklós arra figyelmezteti a beszédkorpusz alapján az intonációt, a mondatok hosszát vizsgáló kutatókat, hogy a hangfelvételek ilyen elemzésekre nem alkalmasak. Megállapítja, hogy „a mai napig nincs olyan magyar beszédarchívumunk, ami a tegnapi és a mai magyar beszédet megbízhatóan és nyelvészeti elemzésre is alkalmasan őrizné.” Ismeretei szerint csupán két jó archívum van hazánkban: a Magyar Rádióé és az MTA Zenetudományi Intézeté. (p. 191) Emlékeztet rá, hogy a Nyelvtudományi Intézetnek az 1980-as években nem volt hangarchívuma. A magyar nyelvjárások atlasza ellenőrző gyűjtésekor (1960-64-ben) készített hangfelvételeket a folyosón tárolták, olyan szekrényekben, melyek nemritkán két radiátor közt voltak elhelyezve. A fent említett BUSZI kutatás során 1987-89-ben készített 250 szociolingvisztikai interjú archiválásakor aztán sikerült kialakítani egy nem klimatizált, de hűvös helyiségben elhelyezett hangarchívumot. A 2000-ben kapott Benczúr-utcai épületben végre kialakíthatták az MTA Nyelvtudományi Intézetének klimatizált hangarchívumát. Az utóbbi másfél-két évtizedben jelentős mennyiségű hangszalagot restauráltak és digitalizáltak, miközben több hangzóanyaggal ellátott népnyelvi, nyelvjárási szöveggyűjteményt tettek publikussá.

Tanulmánya végén kitekint a szerző egyes történészek és etnográfusok hangarchívumainak sorsára is. Az egykori '56-os Intézet főigazgatója, Rainer M. Jánosra hivatkozva veti fel, hogy az ezernél több életinterjút tartalmazó *Oral History Archivum* jövője – az intézet megszűnése miatt – legalábbis kérdéses. Pócs Éva ERC pályázatának összegéből az internetre feltett 1087 hangfájl sorsa is bizonytalan. Ha egy CD élettartama 10 év – mint azt egy alcímbe is kiemeli –, akkor mi várható a világhálóra telepített archívumoktól; a hangfájlok vajon elérhetők lesznek-e még tíz év múltán? Itt említendő, hogy a 2002-ben elhunyt Schmid Éva obi-ugor néprajzi, folklorisztikai terepgyűjtéseinek egy példányát akkoriban a Nyelvtudományi Intézetben, annak klimatizált helyiségeiben helyezték el. Az anyag 20 éves zárolásának ideje hamarosan lejár. Bizakodjunk abban, hogy az általa megőrkített kép- és hanganyagot épségben találják a feldolgozásra hivatott nyelvész és etnográfus kutatók.

Az utóbbi példák arra intenek bennünket, hogy a nyelvészet mellett a többi humán- és társadalomtudományoknak is megvan a maga felelőssége, aminek igyekszik megfelelni. Ehhez azonban mindnek szüksége van az intézmények fenntartóinak és a tudománypolitikának a megértő támogatására. Annak belátására, hogy a gyakori intézményi átszervezések, összevonások, költöztetések,

támogatás-megvonások káros következményei beláthatatlanok. Az örökségvédelem közügy, s ebben a politikai osztály felelősségéről sem szabad megfeledkeznünk.

Леся Мушкетик: Сучасна угорська етнологія. Національна академія наук України Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського, Київ. 2017. 400 p.

(Leszja Musketik: *Kortárs magyar etnológia*. Ukrán Tudományos Akadémia M. T. Rilszkij Művészettörténeti, Folklorisztikai és Etnológiai Intézete Kijev, 2017. 400 p.)

Gazdag Vilmos

Az ukrán-magyar határmente folklórja (Фольклорукраїнсько-угорського порубіжжя) című, 2013-ban napvilágot látott terjedelmes munka után Leszja Musketik 2017-ben újabb kiadvánnyal gazdagította az egyetemes néprajzkutatás szakirodalmát, s járult ezáltal hozzá a modern magyar néprajzi kutatások szláv nyelvterületen való megismeréséhez is.

A *Kortárs magyar etnológia* címet viselő, ukrán nyelven íródott munka *Előszavában* a szerző abbéli reményének ad hangot, hogy „a szomszédos európai ország (értsd: Magyarország) legjobb néprajzi eredményeinek megismerése új horizontot nyit az ukrán olvasók számára, segít megérteni saját értékeiknek, népi kultúrájuknak anemzeti fejlődésben betöltött szerepét, valamint ösztönözni fogja az ukrán néprajztudomány fejlődését is”.

Az első fejezet a *Főbb kutatóközpontokat* kívánja bemutatni. Elsőként Európa egyik legrégebben létrejött intézetével, a *Magyar Néprajzi Társasággal* ismerkedhet meg az olvasó, melyről azt is megtudhatja, hogy létrehozását három fő elképzelés határozta meg, illetve, hogy a megalapításában olyan neves tudósok működtek közre, mint például Herrmann Antal és Hunfalvy Pál. A történelmi ismertető mellett természetesen a jelen helyzet bemutatása is kiemelt szerepet kap. Ebből például az is kiderül, hogy Bodó Sándor, jelenlegi elnököt megelőzően az elnöki tisztséget olyan neves személyek töltötték be, mint Kósa László és Paládi-Kovács Attila, illetve, hogy a 2000-es években a társaság nyolc irányban végzett kutatásokat, s közel 1400 fős tagsággal rendelkezett.

A továbbiakban a *Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Kutatóintézete* kerül bemutatásra. Elsőként ez esetben is az intézet történelmi és jelenkori helyzetének az ismertetését végzi el a szerző. Ezt követően az intézet osztályairól és az azokhoz kapcsolódó szakemberek tevékenységéről kap az olvasó részletesebb ismertetést. Így például azt is megtudhatja, hogy a 2007-es adatok alapján, fennállása alatt összesen 62 disszertáció készült el az intézet kötetéin belül. A továbbiakban az intézeti munkatársak tevékenységének részletesebb bemutatását végzi el a szerző, melynek keretein belül Balogh Balázs, Paládi-Kovács Attila, Hoppál Mihály, Sárkány Mihály, Szilágyi Miklós, Borsos Balázs, Veres Péter, Fülemlé Ágnes, Tátrai Zsuzsanna, Szemerkenyi Ágnes, Magyar Zoltán és Kriza Ildikó tudományos munkásságával lehet megismerkedni. Ezután az intézet által kiadott összefoglaló munkák (*Magyar Néprajzi Atlasz, Magyar Népmesekatalógus, Magyar Néprajzi Lexikon*, a nyolckötetes *Magyar Néprajz*, melynek kötetei egy-egy bekezdés erejéig külön-külön is elemezve) és tudományos folyóiratok és sorozatok (*Népi kultúra–Népi Társadalom, Ethno-lore, Néprajzi Tanulmányok, Folklór Archivum, Documentatio Ethnographica* stb.) kerülnek bemutatásra. Emellett szó esik a *Magyar Népköltészeti Lexikon* előkészítési munkálatairól, valamint az intézet által szervezett jelentősebb konferenciákról is.

Ezt követően a Richter Pál által vezetett *Zenetudományi Intézet* népzene és néptánc-kutatásitevékenységének irányzatairól, az ezekhez kapcsolódó adatbázisokról, illetve a közreadott tudományos kiadványokról esik szó.